

UVOD

Pošto će vam kritika naših prilika biti negativna, ne ostanite kod negacije, već radite – radite vi kad nema drugih.

Matoš

Hrvatska literarna historija bila je u prošlosti odveć povezana uz filologiju. Sabiranje podataka bio je njezin glavni zadatak. Govorilo se o svemu, samo ne o piščevoj ličnosti. Zaboravilo se, da je smisao proučavanja književnosti: približiti nam pisca, a potom i njegovo djelo.

Već je Šenoa, a iza njega i Jagić, udarao na literarne historike, koji su bili odveć filolozi, a premalo estetiци, odveć ljubitelji pismenosti i lijepog književnog jezika, držeći po strani umjetničku vrijednost djela i ličnost pisca. Uz estetski princip usko je povezan i studij samoga književnika – upoznavanje njegove ličnosti: treba ući u misterij umjetnikova stvaranja i tajnost njegove intimne ličnosti. Svakako je ovaj studij tekovina novijeg vremena, ali to, što je na taj nedostatak upozoravao već Šenoa, još 1865., znači da je ovakova metoda više povezana za individualno gledanje literarnog prosuđivača, nego za stanovito vrijeme.

U svom članku »Naša književnost« Šenoa je označio književnu situaciju hrvatske književnosti 70-tih godina predbacivši neknjiževno ocjenjivanje litera-

ture: »Naše literarne kritike pako molim, nek pišu više, neg do sad, o književnoj poviesti, ali *ponešto više o stvari*, manje o pukoj slovnici. Bilo je već vrijeme...«¹ A Jagić 1866. piše: »Naše znanje i od najznatnijih hrvatsko-srbskih pjesnika ne prekorači do sada granice podataka životopisnih i bibliografskih.«²

O hrvatskim se književnicima nikada nije ozbiljno i pošteno govorilo, ni pisalo. Oni su i pomrli nezaapaženo, šuteći, a o njima se i kasnije šutjelo. Pričali su o njima samo ljudi, koji su to radi sebe radili, nastojeći se uljepšati i prešutjeti istinu, koja bi se na njih odnosila. Što su oni htjeli, ono se i govorilo. Zato su se stvorile laži, prešućeni su svi protesti i prljavštine, lažno pričaju o njihovu životu rugajući im se i izmišljajući nedostojne doskočice, a sve to zato, da od sebe otklone odgovornost i da zataškaju teške optužba protiv sebe. Tako ni danas mrtvi Matoš ne smije govoriti, a niti bi ikada po njihovu odobrenju i smio, jer oni to ne će i ne dopuštaju. Zato nastoje onemogućiti slobodnu riječ i onaj, koji će o tome pisati, treba da znade što ga čeka. Hrvatski stvaraoci boreći se za umjetničku slobodu – klonuli su. I laži nagomilane kroz godine i godine rasplinit će se, ako progovore oni sami. Nastoje ih prikazati drukčijima, nego što su bili. Do sada se nikad nije našla prilika, da bi se čule njihove riječi.

¹ Glasonoša 1865, br. 8, 61.

² Kratak pregled hrvatsko-srbske književnosti. Književnik 1866, 572.

I kako god za života ne mogahu doći do riječi, i mrtve ih se nastoji zaglušiti, samo da se ne čuju.

I slaveći pokojnike, neki ljudi time mistificiraju javnost i prikrivaju ono, što se ne smije da vidi. Sve se to radi iz vlastitog interesa, proračunano, klikaški, – samo da se izbjegne nepoćudnom pisanju, prekoravanju, upiranju. Tako su mnogi književnici, izgladnjeli za života i umrijevši u oskudici, dobili na lijes nekoliko vijenaca i počasno mjesto u arka-di. A nikad se nije uočila činjenica, da se prilike ne mijenjaju, nego da se sve nastavlja i pače gore biva. Nitko se nije nad time zamislio, niti progovorio – krivci su ostali nepokuđeni, zaslužni, odlikovani i obogaćeni, a ona duhovna elita propala je, jer je bila odbačena kao vrednija – prerano suzbijena. Trebalo je devedeset godina umiranja, dok se shvatio smisao činjenica. Živjeli su nešto malo, kušali da što-god stvore, pa su tako i otišli. Oni, koji su trebali odlučivati, bili su potisnuti, jer vladahu oni, koji s narodom nemaju druge veze, nego da ga eksploatiraju. Odlučivali su oni, koji nisu nikada osjećali za hrvatski narod. I tu protunarodnu koteriju, egoističnu i bogatašku, nitko nije kritizirao, jer je stvorila kader mediokriteta i potkupljivih mizerija, koji su se tek za nju zalagali. Onda je naravno zašto nije Matoš, najhrvatskiji književnik, mogao da živi u svojoj Hrvatskoj te je morao da bježi iz svoje domovine. A zar smije da tako bude i danas? Zar nećemo prekinuti s time? Zar da i dalje umiru nezapaženo – ostavljeni i neshvaćeni?! Kod nas se mnogo priča, ali se malo pozitivno radi. »Mnogim je našincem... hrvatstvo samo na jeziku, ali ne u srcu; gdje treba

da pokažu činom, što im jezik govori, nestaje tu svakoga rodoljublja«³ već je rečeno prije 70 godina o našim brbljavcima i mešetarima. Žrtvuju oni, koji bi i sami trebali pomoći, oni daju »posljednji svoj novac na oltar književnosti, ne znajući hoće li moći sutra primiriti iste najsilnije potreboće materijalne«⁴ napisao je Vraz poučen iskustvom izdavajući svoje knjige. Pače, za tuđinstvo se ovdje kod nas i osjećalo, podupirali su stranu književnost^{4a}, trošili na zabave, ali se nikad nije pomislilo i na obaveze prema narodu, u kojemu se i od kojega se živi. Zato su naši književnici klonjivali, odustajali od rada, a oni, koji su ostali, pomrli su od sušice. Hrvatska je književnost puna vapaja i skršenih boraca. Malodušnost obuzimala je i one najotpornije. »Ginemo. Jedva vidljivo ulazi u naš organizam neki crv, koji podgriza. Ravnodušje širi se sve više, na svakom polju. Iako je umjetnost i književnost ogledalo jednog naroda, to nas mora zavezpsti, kako je sav trud i sav napor uzaludan.«⁵ Ovako su nestajale snage hrvatskih

³ N. g. list 1865, 154.

⁴ Gusle i tambura 185.

^{4a} Prije šezdeset godina (1876), Ladislav Mrazović napisao je ovu statistiku o prodi hrvatske i tuđinske književnosti u Hrvatskoj poslije teških dokumenata o nehaju za našu knjigu: »A da možemo zaviriti u prenumeracije naših knjižara, koji većim dijelom njemačkoj i talijanskoj književnosti put prokrćuju, našli bi tuđe žalosnih, ali poučnih podataka, jer bi konstatirali, da »Bazar«, »Gartenlaube«, »Über Land und Meer« i možda »Kikeriki« imadu više pretplatnika u Hrvatskoj, nego po koj' hrvatski list!« (Vijenac 1876).

⁵ Ivanov. Život 1900, 196.

stvaraoca, evo, ovako su oni umirali, ovdje – kod nas! Kad je netko umro, tek onda bi se malo rastužilo, zabugarilo, ali sutra – opet ništa! Tako su prolazile godine, a mi – umjesto velikih djela – dobivamo grobove. Bogataši ne mare za književnost, nego za ono, što donosi profit. I jer se hrvatska knjiga ne kupuje – hrvatski književnik je siromah, žale ga. Ali on nije tu, da ga doklaćeni tuđinici i anacionalni građani žale. On traži za svoj rad ono, što ga ide! No bojkotirajući njega, naravno, da ne kupuju ni njegove knjige. Ono malo što se proda, i to je »uz najveći pritisak«, uz »požrtvovnost« i uslijed apeliranja na patriotizam, kulturu, itd.⁶ Dr. Barac ovako označuje to očajno stanje za hrvatsku knjigu: »Ni jedan (se) hrvatski književni list nije mogao duže vremena održati vlastitim snagama, nego samo potporom i žrtvama nekih društava i pojedinaca.«⁷

Uočivši takvo bijedno stanje, treba da se zamislimo nad udesom onih, koji su u takvoj sredini djelovali, koji su usprkos svemu tome i nešto stvorili. Kad budemo ušli u sve to željni, da sagledamo istinu, shvatit ćemo njihovu tragiku, pa ćemo ih moći objektivno ocijeniti. Specijalno u hrvatskoj književnosti ne smije se pisac odvojiti od onih, za koje je stvarao.

Dr. Nikola Andrić ocjenjujući 1911. Gavrilovićevu knjigu anegdota, htio je da podstakne i hrvat-

⁶ Radoslav Bačić, Zvono 1908.

⁷ Članci o književnosti, 103.

ske starije pisce ne bi li nešto slično napisali. »Gavrilovićevu knjigu preporučujemo, pa očekujemo – hrvatsku.«⁸ A Gavrilovićeva knjiga je tek skup sličica i malih događaja, male ljubavne šale i obavijesti o tome, kako su si međusobno potpisivali mjenice i posuđivali kapute. I te se crtice tiču samih diletanata. U čitavoj knjizi nema ni jednog mjesta, koje bi nešto izražavalo.

Tim više treba da se čuje živa riječ hrvatskih pisaca. »Pojam se književnika u cijelom našem 19. vijeku identificirao s pojmom sirotinje.«⁹ I dok Kiplingova »ostavština iznosi 155 hiljada funti«¹⁰ – hrvatski književnik ne može da štampa knjigu, jer za njega ni u Hrvatskoj nema mjesta, ni hvaćanja, ni pripomoći. Pa kako bi onda mogao da znade za nj strani svijet.

Hrvatski knjižar ne će da naturuje hrvatsku knjigu, jer drži da mu ne bi mušterija dolazila u dućan po robu, na kojoj zarađuje.

Publika, tobože, načitana i kulturna, ne može da čita »tu slabu hrvatsku književnost.« No sve su te isprike samo zato, da se uštedi koji dinar za kino i zabavu, a eventualno i za knjigu »dobre, strane literature«.

I ovako se razvija razgovor pisca s publikom, kad se obraća na nju, da pretplatom omogućí izlazak djela:

⁸ Narodne Novine 1911, br. 96.

⁹ Dr. Barac, o. c. 120.

¹⁰ Jutarnji List 1936, br. 8693.

- Kupit ću knjigu, kad izađe.
- A hoće li to sigurno izaći?
- A tko je nakladnik?
- Pitat ću muža, ako hoće.
- Zanima me, koliko ćete skupiti pretplatnika.
- Hoće li vam uspjeti da štampate knjigu.
- 15 dinara! Skupo je!
- Želim vam uspjeh.

Pričate im o poteškoćama, kako vas nitko ne će poduprijeti, misleći da će vas oni možda razumjeti. No oni samo dometnu: »A što ćete!« – i misle, da su bogzna što žrtvovali i da su s tim uzdahom ispunili sve svoje dužnosti prema hrvatskoj književnosti.

I svatko će naći bar neki prigovor, svatko će nastojati da na vješt način odbije od sebe taj veliki izdatak od petnaest dinara.

- Knjiga je preteško pisana.
- Zašto govorite o tom kako su umirali.
- Što treba o tome pisati. I mi ćemo umrijeti. Vi ste odveć poletan.

Tako su govorili i oni prije njih, odbacivali su hrvatsku knjigu povukavši se u svoj bogataški mir, sračunavajući profite, koje imaju od te zemlje. A hrvatski pisci ostali su napušteni. Odbacili su ih. Odvraćaju od sebe i sada, ma i spomen, na mrtve stvaraoce (a što će im to?), dok njihovi grobovi potre-saju sve one, koji bar nešto osjećaju hrvatski!